

ANOMALI DASAR LUAR MALAYSIA TERHADAP CHINA KETIKA PASCA ERA PERANG DINGIN (1989-1996)

(Malaysia's Foreign Policy Anomaly Towards China During the Post-Cold War Era (1989-1996))

Mohd Ikbal Mohd Huda, Ikhrum Ridzuan & Nurliana Kamaruddin

ABSTRAK

Artikel ini menganalisis hubungan diplomatik antara Malaysia dengan China ketika era Pasca Perang Dingin iaitu dari tahun 1989 sehingga tahun 1996. Pasca era Perang Dingin menyaksikan anomali hubungan diplomatik antara Malaysia dengan Amerika Syarikat dan China. Ketika era Perang Dingin menyaksikan hubungan yang akrab antara Malaysia dengan Amerika Syarikat dalam mengimbang kuasa China. Walau bagaimanapun, pasca era Perang Dingin telah menyaksikan peningkatan hubungan diplomatik antara Malaysia dengan China dan bersifat dingin terhadap Amerika Syarikat. Anomali hubungan diplomatik bilateral dijustifikasi melalui perubahan politik antarabangsa, kepentingan domestik dan persepsi pemimpin. Teori realisme neoklasikal telah diadaptasi untuk menganalisis anomali dasar luar Malaysia terhadap China ketika era Mahathir Mohamad. Kajian ini mengaplikasikan kaedah kualitatif dengan memperoleh data primer melalui temu bual berstruktur dengan informan utama dari Malaysia dan China, kaedah analisis berdasarkan kronologi dan diperkuatkan dengan bukti-bukti empirikal melalui data sekunder. Hasil kajian mendapati bahawa anomali perubahan dasar luar Malaysia terhadap China iaitu dipengaruhi oleh tekanan Amerika Syarikat terhadap Malaysia dan perubahan dasar luar China; kelembapan ekonomi dan krisis elit politik; dan perubahan persepsi dan tindakan Mahathir terhadap China. Kajian turut mendapati bahawa ketika pasca era Perang Dingin bermula peningkatan kepercayaan Malaysia terhadap China sedangkan hubungan normalisasi telah terjalin sejak tahun 1974. Walaupun Malaysia menikmati tempas ekonomi China dalam aspek perdagangan dan pelaburan yang tidak pernah berlaku ketika era sebelum ini, Kuala Lumpur tidak pernah berkompromi dengan Beijing dalam isu di Laut China Selatan.

Kata Kunci: China, Malaysia, Dasar Luar, Tiga Peringkat Analisis, Pasca Era Perang Dingin

ABSTRACT

This article analyzes diplomatic relations between Malaysia and China during the Post-Cold War era from 1989 to 1996. The Post-Cold War era had seen the anomalies in diplomatic relations between Malaysia and the United States and China. Furthermore, during the Cold War era, a closer relation between Malaysia and the United States could be seen in balancing China's power. However, the post-Cold War era had seen an increase in diplomatic relations between Malaysia and China and was cold towards the United States. The anomalies of bilateral diplomatic relations are argued through international political changes, domestic interests and the perception of leaders. The research also employs neoclassical realisme theory in analyzing Malaysia's foreign policy anomalies towards China during the Mahathir Mohamad

era. This research applies a qualitative method of obtaining primary data through structured interviews with key informants from Malaysia and China; an analytical method based on chronology; and uses supportive empirical evidence from secondary data. Findings show that the anomalies of Malaysia's foreign policy change towards China is influenced by the U.S. pressure on Malaysia and from China's foreign policy change; economic slowdown and political elite crisis; and changes in Mahathir's perceptions and actions towards China. Analysis also found that there was an increase of Malaysia's trust towards China in the Post-Cold War despite the relations normalization have been established since 1974. Although Malaysia can enjoy China's booming economy in terms of trade and investment which did not occur in the previous era, Kuala Lumpur never compromises with Beijing on the issue in the South China Sea.

Keywords: China, Malaysia, Foreign Policy, Three Level of Analysis, Post-Cold War

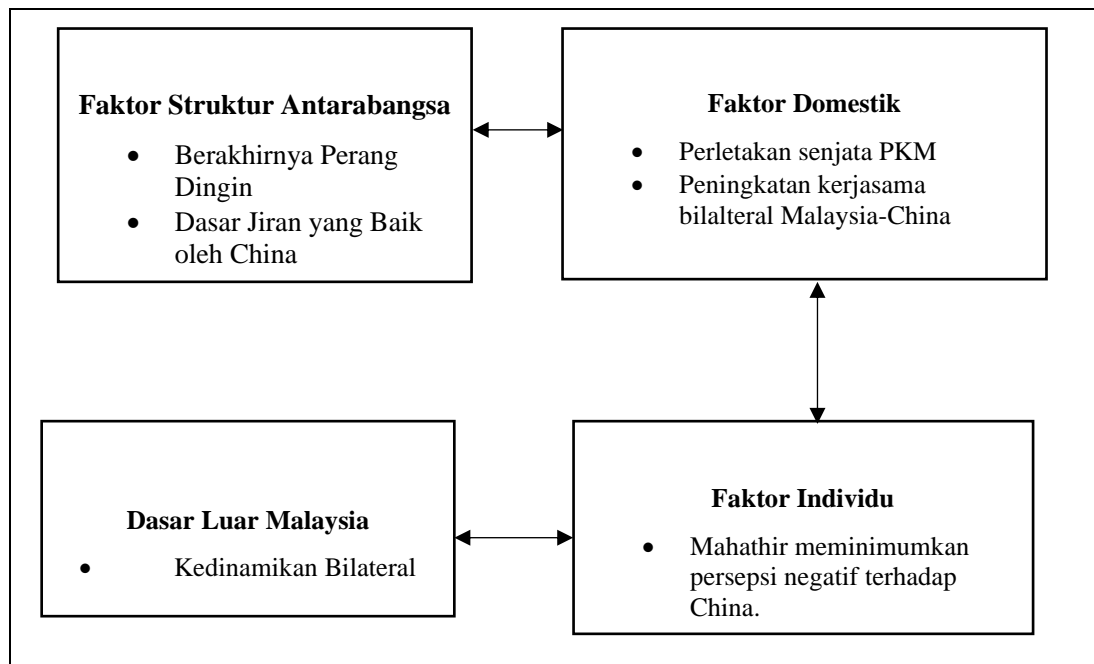
PENGENALAN

Berakhirnya Perang Dingin telah menyaksikan perubahan dalam sistem politik antarabangsa iaitu daripada bipolar kepada unipolar apabila Amerika Syarikat menjadi kuasa hegemoni. Realitinya Malaysia akan meningkatkan kerjasama dengan kuasa hegemoni tersebut tetapi Kuala Lumpur memilih untuk meningkatkan hubungan dengan China iaitu sumber ancaman utama kepada negara. Tiga objektif diketengahkan iaitu mengenal pasti faktor-faktor yang mempengaruhi hubungan Malaysia dengan China; menganalisis faktor struktur antarabangsa, domestik dan individu dalam memandu hubungan bilateral; dan menilai kedinamikan hubungan Kuala Lumpur-Beijing pasca era Perang Dingin.

Bagi mencapai objektif kajian, tiga ciri diujahkan iaitu pertama, perubahan kedinamikan sistem politik antarabangsa. Berakhirnya Perang Dingin telah menyebabkan Amerika Syarikat menjadi kuasa hegemoni. Pada masa yang sama turut menyaksikan kemunculan kuasa-kuasa baharu seperti China, India dan Brazil. Buat pertama kali China telah mengaplikasikan “Jiran yang Baik” dengan membuka pintu diplomatik dan terlibat secara aktif dalam aktiviti rantau serta antarabangsa. Kedua, perubahan dan keperluan domestik iaitu penyerahan senjata Parti Komunis Malaya dan Perjanjian Haadyai pada 2 Disember 1989 telah membuka lembaran yang baharu terhadap hubungan diplomasi Malaysia dengan China. Ketiga ialah perubahan persepsi Mahathir terhadap China apabila kuasa besar tersebut mengaplikasikan Dasar Jiran yang Baik. Melalui dasar tersebut, China telah menjalinkan hubungan yang baik dengan negara-negara jiran dan secara tidak langsung membuktikan bahawa peningkatan kuasa China adalah secara aman.

Berdasarkan hujahan dan analisis, kajian menganalisis dasar luar Malaysia terhadap China dari tahun 1989 sehingga tahun 1996 kerana buat pertama kali Malaysia mula mempercayai China walaupun hubungan normalisasi telah terjalin sejak tahun 1974. Ciri-ciri dasar luar Malaysia terhadap China disintesis seperti gambar rajah 1.

Rajah 1: Dasar luar Malaysia-China (1989-1996)

Sumber: Disentesis oleh pengkaji

SOROTAN KAJIAN

Terdapat tiga bentuk korpus perdebatan mengenai penstrukturan dasar luar Malaysia terhadap China iaitu faktor struktur antarabangsa, domestik dan individu. Kuik dan Ahmad (2020); Zaharul Abdullah, Sity Daud dan Abdul Rahman Embong (2020) menghujahkan bahawa hubungan Malaysia dengan China dipengaruhi oleh kejatuhan Kesatuan Soviet, hubungan pragmatik antara Amerika Syarikat dengan China dan penindasan ekonomi oleh Barat terhadap kuasa-kuasa lemah melalui blok-blok ekonomi seperti *North American Free Trade Agreement* (NAFTA). Namun Razak Baginda (2016) pula menghujahkan bahawa keperluan dan kepentingan domestik merupakan faktor utama yang mempengaruhi perubahan dasar luar. Sebagai contoh perubahan kepimpinan dari Tunku Abdul Rahman kepada Abdul Razak, jaminan dan penglibatan China dalam pembubaran Parti Komunis Malaya (PKM), kelembapan ekonomi berpanjangan dan krisis elit politik telah memberikan impak yang signifikan kepada anomali hubungan bilateral.

Walaupun demikian, Gomez (2012) dan Kuik (2013) berhujah bahawa faktor yang paling mendominasi dalam menganalisis perubahan dasar luar Malaysia terhadap China ialah faktor *idiosyncrasy* berbanding faktor struktur antarabangsa dan individu. Faktor *idiosyncrasy* dianalisis melalui latar pendidikan pemimpin, tindakan, persepsi dan gaya kepimpinan. Sebagai contoh Mahathir satu-satunya Perdana Menteri yang mendapat pendidikan secara sepenuhnya daripada institusi-institusi tempatan yang sentiasa menerapkan elemen dan sentimen anti-Barat dan anti penjajah. Situasi tersebut telah membentuk keperibadian dan persepsi beliau terhadap kuasa-kuasa Barat apabila Mahathir Perdana Menteri pertama yang lantang menyelar segala tindakan kuasa-kuasa besar tersebut.

Berdasarkan hujahan-hujahan di atas, analisis mendapati bahawa kajian para sarjana hanya membincangkan salah satu daripada tiga unit analisis dan tidak membandingkan faktor

yang paling mendominasi antara ketiga-tiga unit analisis. Atas faktor tersebut kajian ini menganalisis dan membandingkan ketiga-tiga unit analisis secara komprehensif hubungan Malaysia dengan China pada tahun 1989 – 1996. Kajian turut menghujahkan faktor yang paling mendominasi antara ketiga-tiga unit analisis tersebut dalam menganalisis ruang dasar luar dan anomali pembentukan hubungan Malaysia dengan China.

METODOLOGI KAJIAN

Kajian mengaplikasikan temu bual dan kajian kepustakaan untuk menjawab permasalahan kajian. Data dan maklumat sekunder diperolehi melalui dokumen bercetak seperti buku, artikel dan jurnal berkaitan hubungan antarabangsa yang mempunyai perbincangan kritikal dan komprehensif yang meliputi isu mengenai hubungan Malaysia terhadap China, kebangkitan kuasa China, dasar luar Malaysia dan China serta dasar luar China terhadap rantau Asia Tenggara. Temu bual pula dilakukan kepada yang terlibat secara langsung dalam menyumbangkan idea, mengulas, mencadang dan menganalisis serta menasihati dalam pembentukan dasar luar Malaysia seperti penyelidik dan pakar bidang, bekas pemimpin elit, bekas pegawai kanan kerajaan dan ahli akademik. Sebagai contoh informan ialah Tan Sri Tengku Razaleigh bin Tengku Mohd Hamzah iaitu Pengasas dan Ketua Pegawai Esekutif Petronas 1972, Bekas Menteri Kewangan (1976-1984) dan Bekas Menteri Perdagangan dan Industri (1984-1987). Profesor Dr. Stephen Leong merupakan Fello Jemputan dan bekas Timbalan Pengarah di Institut Strategi dan Pengajian Antarabangsa Malaysia (ISIS) dan Profesor Dr Mu-Min Chen iaitu sarjana Hubungan Antarabangsa dan Pakar China di Universiti Kebangsaan Chung Hsing, Taiwan.

TEORI REOLISME NEOKLASIK

Teori reolisme neoklasik diperkenalkan oleh Gideon Rose iaitu disiplin ilmu yang menghujahkan gabungan faktor luaran dan faktor dalaman untuk menganalisis pembentukan dasar luar sesebuah negara di pentas politik antarabangsa (Rose 1998). Faktor luaran merujuk kepada persaingan kuasa-kuasa besar seperti Amerika Syarikat dan China yang memberikan impak terhadap dasar luar Malaysia. Faktor dalaman pula ialah keperluan dan kepentingan domestik serta peranan dan persepsi pemimpin Malaysia dalam menilai risiko dan peluang daripada pengimplimentasian dasar luar China.

Walaupun demikian Huntington³ dan Bahgat⁴ berhujah bahawa pembentukan dan penggubalan dasar luar negara dunia ketiga didominasi oleh faktor pemimpin. Hal ini kerana pemimpin dilihat mempunyai kuasa dominan dalam melaksanakan sesuatu keputusan. Hujahan tersebut menjelaskan bahawa faktor struktur antarabangsa dan domestik sememangnya tidak boleh diabaikan kerana turut mempengaruhi penstrukturan dasar luar sesebuah negara. Kedua-dua faktor tersebut akan menentukan implikasi sama ada dalam bentuk peluang mahupun ancaman kepada negara serta kelangsungan sesebuah parti pemerintah. Smith berhujah bahawa *“A key determinant of international political outcomes because the international (and regional) environments a state find itself in create incentives and disincentives for action. However, perceptions are important to gauge because it is only through the cognition of flesh and blood officials that structure(s) can have an impact on foreign policy-making”*⁶. Atas faktor tersebut, Norin Ripsman, Jeffery Taliaferro dan Steven Lobell turut menegaskan dasar luar sesebuah negara harus terdiri daripada tiga unit analisis iaitu faktor struktur antarabangsa, domestik dan individu (Ripsman, Taliaferro & Lobell 2016: 34-36). Mereka turut mendapati

bahawa elemen anomali sememangnya mempengaruhi tindakan diluar jangkaan sesebuah negara dalam melaksanakan sesuatu keputusan. Anomali ialah mengapa dan kenapa sesebuah negara melakukan sesebuah tindakan diluar jangkaan daripada kebiasaan. Sebagai contoh ketika Perang Vietnam, telah menyaksikan bahawa kejayaan tentera Vietnam mengalahkan tentera Amerika Syarikat sedangkan Amerika Syarikat mempunyai kapabiliti dan kapasiti yang jauh lebih hebat. Dalam konteks Malaysia telah menyaksikan bahawa selepas era Perang Dingin negara-negara dunia ketiga menjalinkan hubungan erat dengan Amerika Syarikat tetapi Malaysia lantang mengkritik dan menyelar kuasa hegemoni tersebut. Secara keseluruhan teori realisme neoklasik diadaptasi dalam pembentukan hubungan diplomasi Malaysia dengan China kerana menggabungkan faktor struktur antarabangsa dengan faktor domestik dalam proses pembuatan keputusan dasar luar sebagai hasil yang menilai tingkah laku pemimpin dan sistem sendiri Malaysia di pentas politik antarabangsa yang bersifat anarki.

PERUBAHAN KEDINAMIKAN SISTEM POLITIK ANTARABANGSA

Pasca era Perang Dingin telah menyaksikan bermulanya peningkatan hubungan bilateral kerana buat pertama kali Malaysia dan China berkongsi matlamat iaitu mengimbangi “Order Baharu Dunia” yang menekan dan membuli negara dunia ketiga. Sebagai contoh Amerika Syarikat telah mengaplikasikan dasar *Volker Shock* iaitu menaikkan kadar faedah sehingga menyebabkan komoditi utama negara iaitu kelapa sawit dan bijih timah jatuh daripada 30 peratus pada tahun 1984 turun sebanyak 24 peratus pada tahun 1986 (Athukorala 2012). Amerika Syarikat terus menekan Malaysia melalui *American Soybean Association* iaitu sebuah kempen yang dilakukan secara besar-besaran mempromosikan kebaikan soya dan memburukkan minyak kelapa sawit Malaysia. Situasi tersebut diburukan lagi apabila Amerika Syarikat mengaplikasikan dasar perlindungan ekonomi melalui blok-blok perdagangan seperti *North American Free Trade Agreement* (NAFTA) dan *European Community* (EC). Blok-blok perdagangan tersebut menyebabkan ekonomi Malaysia terus mengalami penyusutan kerana berlaku tidak keseimbangan daripada segi persaingan produk-produk Malaysia dengan produk-produk Barat. Datuk Supperamaniam iaitu Mantan Duta Malaysia ke Pusat Perdagangan Dunia Antarabangsa berhujah bahawa “*It is increasingly apparent that even as international political declines, economic competition is becoming more intense and acrimonious*” (Temu bual bersama Supperamaniam, 21 Disember 2019).

Situasi tersebut menyebabkan Malaysia mencari rakan-rakan dagang yang baharu untuk mengurangkan kebergantungan terhadap Amerika Syarikat. China telah dikenal pasti sebagai rakan dagang Malaysia yang baharu kerana pembangunan ekonomi kuasa besar tersebut. Ia disokong dengan perubahan dasar luar dan tindakan China dalam hal-ehwal politik antarabangsa seperti penarikan sokongan China kepada Khmer Rouge iaitu Parti Komunis di Kemboja telah menyakinkan Malaysia dasar *mulin zhengce* iaitu Jiran yang Baik bukan sekadar retorik semata-mata. Atas faktor tersebut telah meyakinkan Kuala Lumpur mengenai niat baik Beijing dalam membentuk kewujudan dan keamanan bersama dengan negara-negara di Asia Tenggara (Temu bual bersama Stephen Leong, 19 November 2019). Dalam usaha meningkatkan hubungan bilateral Mahathir telah mengusulkan *East Asian Economic Grouping* (EAEG) kepada China terlebih dahulu sebelum dibawa kepada persidangan ASEAN. China menyambut baik cadangan Malaysia untuk mewujudkan EAEG iaitu sebuah blok ekonomi yang hanya terdiri daripada negara-negara Asia sahaja (Temu bual bersama Shahrman Lockman, 10 Disember 2019). Kajian mendapati bahawa tindakan Malaysia membawa usul

tersebut kepada China telah menunjukkan bahawa Kuala Lumpur mula membawa Beijing ke dalam aktiviti dan terlibat secara tidak langsung dalam isu-isu rantau dan antarabangsa.

Namun Amerika Syarikat, Australia, Jepun dan Korea Selatan menolak cadangan Mahathir menubuhkan EAEG kerana bagi mereka ia merupakan satu usaha memulaukan kuasa-kuasa Barat di rantau Asia Tenggara (Huda 2017). Indonesia dan Singapura menolak sekeras-kerasnya idea penubuhan EAEG kerana bimbang akan mewujudkan ancaman kepada rantau. Hadi Soesastro berhujah, “*the proposal is reactive, anti-American, not realistic and even dangerous*” (Soesastro 1991). Senario tersebut menyebabkan persidangan ASEAN dan semua ahli mencapai kata sepakat iaitu *grouping* ditukar kepada *caucus* iaitu *East Asian Economic Caucus* (EAEC). Namun tidak ada mana-mana negara anggota ASEAN menyertai EAEC kerana mereka lebih berminat menyertai *Asia Pacific Economic Cooperation* (APEC). Hal ini kerana APEC memberikan lebih banyak peluang ekonomi dan pasaran berbanding EAEC. Manakala China merupakan satu-satunya negara yang menyokong EAEC apabila Perdana Menteri China iaitu Li Peng memaklumkan kepada Anwar Ibrahim (Timbalan Perdana Menteri) bahawa China berusaha meyakinkan negara-negara lain untuk menyertai EAEC (Kuik 2005).

Walaupun berlaku peningkatan hubungan diplomasi bilateral, Kuala Lumpur terus berwaspada dengan Beijing dalam isu Laut China Selatan. Selepas berakhirnya konflik Indochina, isu di Laut China Selatan merupakan isu paling sensitif di rantau Asia Tenggara apabila China menstrukturkan semula dasar maritim dan jajahan wilayah lautnya pada tahun 1992. Keluasan wilayah jajahan laut China yang bertindih dengan negara-negara jiran yang lain menyebabkan kuasa besar tersebut meningkatkan perbelanjaan ketenteraan berjumlah AS\$17.2 bilion dolar. China juga membangunkan kemudahan ketenteraan di Pulau Hainan sebagai salah satu langkah berjaga-jaga sekiranya berlaku konflik di kawasan perairan tersebut.

Malaysia tidak pernah berkompromi dalam aspek keselamatan nasional dan disebabkan itu Kuala Lumpur telah menempatkan tentera laut MiG-29 Fulcrum dan US F-18. Kedua-duanya ialah pasukan gerak gempur yang ditempatkan di Pulau Layang-Layang serta membina pangkalan tentera laut di Sepanggar, Sabah untuk mengawasi dan mengurangkan aktiviti pencerobohan tentera laut China (Nathan 1998). Malaysia juga meningkatkan perbelanjaan ketenteraan dan aktif menjalankan latihan ketenteraan dengan negara-negara anggota *Five Power Defence Arrangements* (FPDA) iaitu Amerika Syarikat, Britain, Australia dan Singapura. Walaupun yang demikian kedua-dua buah negara tidak mahu isu di Laut China Selatan menghalang kerjasama bilateral khususnya dalam mengimbangi liberalisasi ekonomi Barat.

KETIDAK SEIMBANGAN POLITIK DALAMAN DAN SINERGI EKONOMI MALAYSIA

Pasca era Perang Dingin menyaksikan perletakkan senjata Parti Komunis Malaya (PKM), kelembapan ekonomi dan krisis politik dalaman UMNO. Ketiga-tiga faktor tersebut telah memberikan impak dalam penstrukturan dasar luar Malaysia terhadap China. Pada 2 Disember tahun 1989 secara rasminya PKM meletakkan senjata dan menghentikan segala propaganda komunis apabila menandatangani perjanjian damai dengan kerajaan Persekutuan di Hatyai, Thailand. Perjanjian damai tersebut mengambil masa lebih daripada 20 tahun untuk dimeterai dan antara faktor kejayaan adalah disebabkan campur tangan daripada China. Menurut Wang Gungwu:

That the PRC Government was directly involved in the decision and in arranging Chin Peng's appearance on the Thai-Malaysian border is almost certain, though the extent of its involvement is not known." Added Wang, "Because Chin Peng had been in Beijing and the PRC's cooperation would have been essential, the move could be represented as a gesture of goodwill and friendship towards both those ASEAN countries" (Wang 1990: 72).

Berdasarkan hujahan di atas, situasi tersebut telah memberikan impak yang signifikan terhadap peningkatan kerjasama bilateral melalui hubungan antara negara dengan negara dan rakyat dengan rakyat dalam mendepani isu ekonomi dan krisis politik dalam kalangan elit. Hal ini kerana sejak era Tun Abdul Razak, China masih menjalinkan hubungan dengan PKM walaupun sudah berjanji untuk memutuskan sebarang hubungan dengan insurgensi tersebut.

Peningkatan hubungan bilateral juga dipengaruhi oleh faktor kelembapan ekonomi dan krisis politik. Malaysia mengalami kelembapan ekonomi sejak tahun 1984 sehingga tahun 1990 kerana penguncupan ekonomi global, kenaikan harga minyak mentah dunia dan peningkatan kadar faedah dari Amerika Syarikat (Jomo & Wee 2014). Hutang kerajaan pula terus meningkat iaitu RM 31.1 bilion pada tahun 1981 meningkat kepada RM 88.9 bilion pada tahun 1989 (Jomo 1990). Isu ekonomi Malaysia dikeruhkan lagi apabila *Bumiputra Malaysia Finance* (BMF) mengalami kerugian sebanyak RM 2.5 bilion dan melibatkan para pemimpin elit seperti Tengku Razaleigh (Menteri Perdagangan dan Industri), dan Musa Hitam (Bekas Timbalan Perdana Menteri yang meletak jawatan secara rasmi pada tahun 1986) (Koon 2018). Kedua-dua tokoh menafikan sekeras-kerasnya tuduhan tersebut dan mendesak Mahathir meletak jawatan kerana ketidakupayaan beliau dalam membaik pulih ekonomi dan berlaku gejala rasuah yang berleluasa dalam parti mahupun kerajaan. Razaleigh menyatakan '*Everything is on offer there (UMNO) – money, woman, shares, company directorships. It's corrupt to the core*' (Temu bual bersama Tengku Razaleigh, 15 November 2019).

Antara usaha Mahathir dalam memulihkan ekonomi dan mengembalikan sokongan rakyat, beliau telah melancarkan Wawasan 2020 pada 28 Febuari 1991. Inisiatif tersebut menekankan kepada pemeraksanaan ekonomi dengan menjadikan Malaysia seiring dengan negara-negara maju yang lain (Wain 2009). China dikenalpasti sebagai sebuah negara yang berpotensi besar untuk merealisasikan Wawasan 2020 dan disebabkan itu Malaysia telah mengadakan rombongan ke China dengan menandatangani Perjanjian Dalam Bidang Sains dan Teknologi pada 13 Julai 1992. Setahun selepas itu pada bulan Jun 1993, Mahathir telah membawa delegasi seramai 290 orang yang terdiri daripada usahawan dan ahli perniagaan Malaysia ke Beijing dengan menandatangani sebanyak 36 *Memorandum of Understanding* (MoU) yang bernilai RM 8 bilion. Impak daripada peristiwa tersebut telah meningkatkan sinergi ekonomi Malaysia iaitu pada tahun 1988 jumlah perdagangan dan pelaburan Malaysia-China sebanyak AS\$ 910 juta meningkat kepada AS\$ 2.2 bilion pada tahun 1994. Peningkatan 70% kerjasama perdagangan dan pelaburan bilateral telah menjadikan China sebagai rakan dagang ke-10 terpenting Malaysia. Berdasarkan hujahan di atas, kajian mendapati bahawa selepas sahaja era Perang Dingin berakhir telah berlaku perkembangan hubungan diplomatik dan kerjasama yang pantas antara Malaysia dengan China.

Walaupun China telah memberikan manfaat kepada Malaysia, tetapi pada masa yang sama Malaysia telah mengalami kerugian melalui aliran masuk Pelaburan Langsung Asing (FDI) ke China (Zha, 2002). Sebagai contoh FDI Malaysia telah mengalami penurunan 6.4% daripada KDNK negara dari tahun 1990 sehingga tahun 1996 (Storey & Izzudin 2017). Namun, Mahathir telah menegaskan bahawa beliau lebih suka melihat China bukan sebagai ancaman ekonomi tetapi lebih kepada peluang pasaran dan perdagangan (Mohamad 1985). Melalui hujahan di atas, analisis mendapati bahawa Malaysia mempunyai pilihan yang terhad kerana

tekanan ekonomi daripada Barat dan ketika itu juga berlaku kepesatan ekonomi China berbanding Kesatuan Eropah dan Jepun. Situasi tersebut merupakan risiko yang perlu ditanggung oleh Malaysia kerana sebagai sebuah negara kecil yang terhad daripada segi kapasiti dan kapabiliti serta mempunyai penduduk seramai 24 juta orang untuk bersaing dengan China yang mempunyai kekuatan ekonomi serta penduduk 1.3 bilion adalah suatu yang mustahil. Atas faktor tersebut menyebabkan Malaysia memilih untuk lebih fokus kepada peluang dan manfaat yang diberikan oleh China.

Selain daripada peningkatan kerjasama dalam aspek ekonomi, Malaysia juga telah mengambil peluang meningkatkan hubungan antara negara dengan negara melalui kunjungan rasmi dan Di-Raja yang tidak pernah berlaku pada era sebelum ini. Seramai tiga orang Yang Di-Pertuan Agong iaitu Sultan Azlan Shah, Tuanku Jaafar dan Sultan Sallahuddin telah mengadakan kunjungan Di-Raja ke China ketika era 1990-an. Kunjungan balas turut dilakukan oleh para pemimpin tertinggi China apabila Li Peng dan Zhu Rhongji mengadakan lawatan rasmi ke Malaysia pada tahun 1990. Kunjungan bilateral dari tahun 1990 sehingga tahun 1995 disentesis seperti dalam jadual 1 (seperti dinyatakan di atas iaitu meningkatkan hubungan diplomasi)

Jadual 1: Kunjungan rasmi Malaysia-China (1990-1995)

Tahun	Kunjungan rasmi Malaysia-China (1990-1995)
Oktober 1990	Kunjungan tidak rasmi Yang Di-Pertuan Agong, Sultan Azlan Shah sebagai Presiden Hoki Asia.
Disember 1990	Li Peng iaitu Pemimpin Kanan China mengadakan kunjungan rasmi ke Malaysia.
Julai 1991	Menteri Luar China, Qian Qichen mengadakan kunjungan rasmi ke Malaysia sempena Persidangan ASEAN.
September 1991	Kunjungan rasmi Yang Di-Pertuan Agong, Sultan Azlan Shah ke China.
Januari 1992	Presiden China, Yang Shangkun mengadakan kunjungan rasmi ke Malaysia.
Ogos 1992	Timbalan Pemimpin Kanan, Yao Yilin mengadakan kunjungan rasmi ke Malaysia. Menteri Pertahanan Malaysia, Najib Abdul Razak mengadakan kunjungan rasmi ke China.
Oktober 1992	Menteri Luar Malaysia, Abdullah Badawi mengadakan kunjungan rasmi ke China.
Mei 1993	Menteri Pertahanan China, Chi Haotian mengadakan kunjungan rasmi ke Malaysia.
Jun 1993	Perdana Menteri Malaysia, Mahathir Mohamad mengadakan kunjungan rasmi ke China
Julai 1993	<i>Chairman of Standing Committee of National People's Congress of China</i> , Yao Yilin mengadakan kunjungan rasmi ke Malaysia.
Mei 1994	Perdana Menteri Malaysia, Mahathir Mohamad mengadakan kunjungan rasmi ke China sempena <i>China Summit Meeting</i> .
Julai 1994	Menteri Perdagangan Antarabangsa dan Industri Malaysia, Rafidah Aziz mengadakan kunjungan rasmi ke China.
Ogos 1994	Timbalan Perdana Menteri merangkap Menteri Kewangan, Anwar Ibrahim mengadakan kunjungan rasmi ke China.
November 1994	Presiden China, Jiang Zemin mengadakan kunjungan rasmi ke Malaysia.
Januari 1995	<i>Chinese State Councillor and Secretary-General of the State Council</i> , Luo Gen mengadakan kunjungan rasmi ke Malaysia.
November 1995	Pemimpin Tertinggi <i>People's Liberation Army (PLA)</i> Lt-Gen Zhou Yuoliang mengadakan kunjungan rasmi ke Malaysia.
Disember 1995	<i>Chairman of Chinese People's Political Consultative Conference</i> , Li Ruihuan mengadakan kunjungan rasmi ke Malaysia.

Sumber: Disusun dan disentesis oleh pengkaji

Berdasarkan jadual 1, telah membuktikan buat pertama kali berlaku sebanyak 20 kali kunjungan rasmi yang terdiri daripada para pemimpin elit dan kerabat Di-Raja. Peristiwa tersebut membuktikan bahawa kedua-dua buah negara mula meningkatkan kepercayaan satu sama lain. Senario tersebut telah memberikan impak positif dalam aspek hubungan antara parti dengan parti, keselamatan dan masyarakat kedua-dua buah negara yang dahulunya menjadi penghalang kepada hubungan bilateral. Pada bulan September tahun 1994 Setiausaha Agung Barisan Nasional iaitu Datuk Mohamad Rahmat telah mengadakan lawatan ke Beijing untuk mewujudkan hubungan normalisasi dengan Parti Komunis China. Pada tahun 1996 pula wakil daripada China telah mengadakan kunjungan rasmi ke Malaysia sempena ulang tahun ke-50 penubuhan UMNO. Dalam aspek keselamatan pula Menteri Pertahanan Malaysia iaitu Najib Abdul Razak telah mengadakan pertemuan dengan rakan sejawatnya di China iaitu Jeneral Chi Haotian pada tahun 1992. Setahun selepas itu kedua-dua buah negara berunding dan berbincang mengenai isu di Laut China Selatan dan kerjasama ketenteraan (Acharya 1999). Peningkatan hubungan ketenteraan telah menyebabkan China membuka pejabat penasihat ketenteraanya di Kuala Lumpur pada tahun 1994 manakala Malaysia pula membuka pejabat penasihat ketenteraanya di Beijing pada tahun 1995. Pada masa yang sama berlaku pertukaran lawatan pegawai angkatan tentera kedua-dua buah negara. Melalui kedua-dua peristiwa tersebut, analisis mendapati bahawa perbezaan ideologi tidak lagi menjadi isu paling sensitif dan penghalang kepada hubungan politik dan ketenteraan kedua-dua buah negara.

Peningkatan kerjasama bilateral Malaysia dengan China tidak hanya tertumpu kepada sektor kerajaan kerana Mahathir turut menggerakkan peranan sektor swasta. Sebagai contoh Mahathir menggalakan Persatuan Persahabatan Malaysia-China (PPMC), Persatuan Persahabatan China-Malaysia (PPCM) dan *Malaysian Chinese Chamber of Commerce and Industry* (MCCCI) untuk bertindak aktif secara agresif dalam meningkatkan lagi kerjasama di peringkat swasta dan masyarakat. Antara peranan yang dimainkan oleh agensi-agensi ini ialah menganjurkan persidangan, konvesyen, dan ekspo-ekspo yang besar di Malaysia dan China (Temu bual bersama Majid Khan, 15 Oktober 2019). Penubuhan organisasi bukan kerajaan (NGO) tersebut merupakan titik permulaan kepada diplomasi budaya dalam meningkatkan saling kepercayaan antara kedua-dua buah negara di peringkat rakyat dengan rakyat. Kerjasama dalam pendidikan pula, pada tahun 1990 Anwar Ibrahim merupakan Menteri Pendidikan ketika itu telah merancang untuk menghantar beberapa orang pensyarah dan profesor untuk mempelajari bahasa Mandrin. Pada masa yang sama turut dirancang bagi beberapa pensyarah dari China untuk mempelajari Bahasa Malaysia (Balakrishnan 2006).

Melalui hujahan-hujahan di atas, peningkatan kerjasama bilateral Malaysia dengan China pasca era Perang Dingin bukan sahaja meliputi aspek diplomatik, hal-ehwal negeri dan pertahanan tetapi turut melibatkan kerjasama dalam bidang budaya, pendidikan dan pelancongan. Kerjasama yang erat dan luas tersebut telah menunjukan isu di Laut China Selatan dan persaingan FDI tidak menghalang kepada peningkatan hubungan bilateral. Oleh itu peningkatan kerjasama antara Malaysia dengan China bukan sahaja didorong oleh faktor ekonomi bahkan juga disebabkan personaliti, ideologi, dan tindakan pemimpin yang memberikan impak positif dalam transisi perubahan dasar luar Malaysia terhadap China.

KEPIMPINAN DAN PERSEPSI MAHATHIR TERHADAP CHINA

Mahathir mempunyai personaliti seorang pemimpin yang hegemon kerana dasar yang distruktur tidak pernah dibincangkan dengan para menteri dan kabinet. Sebagai contoh melalui pengaplikasian *Buy British Last, Buy Australia Last* dan Dasar Pandang ke Timur. Setiap dasar

tersebut tidak pernah melalui Wisma Putra dan Parlimen untuk dibahaskan (Temu bual bersama Chamil Wariya, 19 Disember 2019).

Ketika era 1980-an Mahathir menganggap China sebagai musuh apabila beliau secara terbuka menyatakan bahawa China merupakan musuh utama kepada rantau Asia Tenggara dan Malaysia. Namun, selepas berakhirnya Perang Dingin telah berlaku perubahan persepsi Mahathir terhadap China apabila beliau melakukan kunjungan rasmi ke China pada tahun 1990. Ketika kunjungan rasmi tersebut, Mahathir dan delegasi telah disambut dengan Proton Saga iaitu kereta nasional yang pertama. Menurut Steven Wong iaitu pegawai pengiring, Mahathir terharu dengan sambutan yang diberikan kerana ketika itu kereta nasional mendapat kritikan hebat dari semua pihak termasuk rakyat Malaysia sendiri (Temu bual bersama Steve Wong, 13 Disember 2019).

Dalam aspek ancaman China, Mahathir telah mengambil pendirian tegas dengan menolak sebarang perspektif dan teori ancaman China dan mengambil pendirian China sebagai sahabat dan rakan kongsi (Embong 2015). Mahathir juga lantang menyatakan isu di Laut China Selatan tidak dapat diselesaikan kerana tidak lagi berlaku peperangan dan mereka (merujuk kepada Amerika Syarikat) menjangkakan negara-negara penuntut akan bergaduh satu sama lain tetapi sehingga hari ini masih tiada sebarang pergaduhan berlaku (Jaafar 2012). Kajian tidak menafikan berlaku pergeseran antara China dengan Vietnam tetapi pada masa yang sama China juga bersetuju untuk membincangkan isu tersebut di peringkat ASEAN. Oleh itu analisis turut mendapati bahawa tindakan Mahathir bukan sahaja untuk menjaga kestabilan rantau daripada kuasa-kuasa besar malah untuk mendapatkan kepercayaan daripada China dalam memaksimumkan kepentingan nasional.

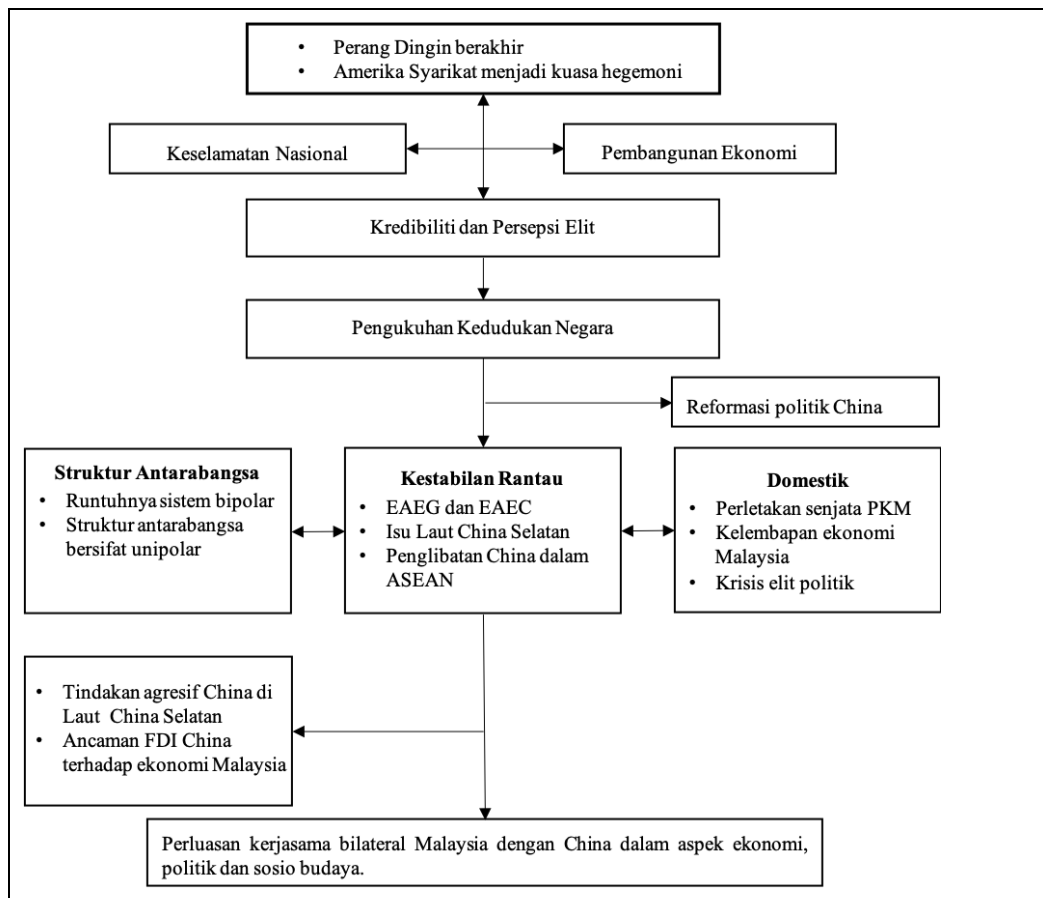
Mahathir mempunyai personaliti seorang pemimpin yang mempunyai visi dan misi ke hadapan. Sekiranya Razak merupakan Perdana Menteri pertama yang menjalinkan hubungan normalisasi dengan China, Mahathir pula Perdana Menteri pertama yang meningkatkan hubungan dengan kuasa besar tersebut. Beliau juga satu-satunya pemimpin di Asia Tenggara yang menjemput China untuk menyertai ASEAN. Hal ini kerana salah satu cara untuk meningkatkan hubungan antara China dengan ASEAN ialah dengan melibatkan kuasa besar tersebut menyertai aktiviti, gerakan dan organisasi serantau.

Walaupun demikian Tengku Razaleigh berhujah bahawa sebenarnya Mahathir tidak mempunyai sebarang dasar baharu sepanjang 22 tahun menjadi Perdana Menteri. Hal ini kerana kebanyakan dasar yang diaplikasikan adalah daripada idea Tun Abdul Razak, para menteri dan pegawai kanan kerajaan seperti Tan Sri Noordin Sophie (Temu bual bersama Tengku Razaleigh, 15 November 2019). Namun kajian mendapati bahawa tindakan dan idea Mahathir telah memberikan sumbangan yang signifikan dalam aspek kelestarian ekonomi, kestabilan keselamatan dan grand strategi dasar luar negara yang tidak pernah berlaku pada era sebelum ini.

DAPATAN KAJIAN

Berdasarkan penyelidikan, analisis dan hujahan, kajian mensintesiskan anomali hubungan dasar luar Malaysia terhadap China dari tahun 1989 sehingga tahun 1996 melalui gambar rajah 2.

Rajah 2: Dasar luar Mahathir 1989 – 1996

Sumber: Disentesis oleh pengkaji

Berdasarkan gambar rajah 2, kajian mendapati bahawa pada penghujung tahun 1989 telah berlaku perubahan dalam struktur antarabangsa apabila Amerika Syarikat muncul sebagai kuasa hegemoni dengan menyaksikan kekalahan Kesatuan Soviet. Peristiwa tersebut menandakan bahawa struktur antarabangsa telah berubah daripada bipolar kepada unipolar. Walaupun demikian struktur antarabangsa juga menyaksikan kebangkitan China daripada sebuah negara miskin kepada sebuah negara yang meningkat naik dan Malaysia pula menjadi salah sebuah kuasa pertengahan. Situasi tersebut menunjukkan bahawa sistem politik antarabangsa bukan hanya bersifat unipolar tetapi telah bergerak ke arah multipolar. Amerika Syarikat telah menjalankan Order Baharu Dunia yang mempromosikan saling bekerjasama dalam memastikan keamanan dunia. Namun ia hanya sekadar retorik kerana kuasa hegemoni tersebut telah menekan dunia khususnya kuasa-kuasa kecil melalui liberalisasi ekonomi melalui Bank Dunia, Kesatuan Eropah dan NAFTA. Bagi mengimbangi kuasa Barat, Mahathir telah mencadangkan penubuhan EAG dan EAEC untuk mengimbangi dominasi dan dasar berat sebelah Barat. Walaupun yang demikian idea Mahathir tersebut telah ditentang hebat dari negara jiran terdekat sendiri iaitu Singapura dan Indonesia sedangkan kedua-dua buah negara tersebut juga turut menghadapi tekanan daripada Amerika Syarikat. Ketika Malaysia menghadapi pemuluan daripada geo politik, China merupakan satu-satunya negara yang menyambut baik cadangan Malaysia.

Berakhirnya Perang Dingin bukan sahaja menyaksikan kejatuhan Kesatuan Soviet tetapi juga perletakan senjata PKM yang selama ini telah mewujudkan suasana tidak aman kepada negara hampir 40 tahun. PKM buat pertama kali telah menandatangani perundingan damai dengan kerajaan dan China juga turut terlibat dalam memastikan kejayaan perundingan damai tersebut. Kelembapan ekonomi sepanjang era 1980-an dan krisis politik elit antara Tengku Razaleigh, Musa Hitam dengan Mahathir juga antara faktor yang menyebabkan peningkatan hubungan diplomasi antara Malaysia dengan China. Hal ini kerana rakyat dan barisan pemimpin elit telah mula hilang keyakinan terhadap kepimpinan Mahathir. China telah dikenal pasti sebagai salah satu sumber penjana ekonomi kepada ekonomi negara. Atas faktor tersebut buat pertama kali Mahathir telah menandatangani pelbagai perjanjian dan kerjasama sehingga China merupakan rakan dagang ke-10 terpenting Malaysia manakala Malaysia merupakan antara rakan dagang utama China dalam kalangan negara Asia Tenggara. Walaupun demikian berlaku tidak keseimbangan dalam aspek FDI tetapi Mahathir melihat ia bukan sebagai ancaman kerana mendorong Malaysia lebih kompetitif dalam sistem ekonomi dunia.

Peristiwa tersebut merupakan titik tolak kepada permulaan peningkatan hubungan diplomatik dua hala selepas berakhirnya Perang Dingin. Selepas berakhirnya konflik di Indo China, isu di Laut China Selatan merupakan isu yang paling sensitif di rantau Asia Tenggara mahupun dunia. Tidak dinafikan pertikaian isu di Laut China Selatan sudah lama berlangsung tetapi selepas Perang Dingin berakhir isu tersebut menjadi lebih kompleks dan rumit apabila China menstrukturkan semula dasar maritim dan jajahan wilayah lautnya (*Territorial Sea and Contiguous Zone*) pada bulan Februari tahun 1992. Sebagai contoh perkara 1/17 di dalam Kertas Putih China ialah menjalankan latihan ketenteraan di wilayah jajahan laut dan kawalan ke atas zon yang berada berdekatan untuk melindungi keselamatan negara, hak dan kepentingan maritim. Wilayah jajahan laut tersebut bukan sahaja Kepulauan Spratly tetapi termasuk Kepulauan Parcel dan Kepulauan Diaoyu di Timur Laut China (Kopela 2017: 201). Keluasan wilayah jajahan laut China yang bertindan dengan negara-negara jiran yang lain menyebabkan China meningkatkan perbelanjaan ketenteraannya berjumlah AS\$17.2 bilion dolar. China juga membangunkan kemudahan ketenteraan di Pulau Hainan sebagai langkah berjaga-jaga sekiranya berlaku konflik di kawasan perairan tersebut (Razak Baginda & Rohana Mahmood 1995: 39).

Refleksi daripada tindakan China yang agresif menyebabkan Malaysia menempatkan tentera laut iaitu MiG-29 Fulcrum dan US F-18 iaitu pasukan gerak gempur secara konsisten di Pulau Layang-Layang untuk mengawasi perairan tersebut. Kuala Lumpur juga membina pangkalan tentera laut di Sepanggar, Sabah untuk mengawasi dan mengurangkan aktiviti pencerobohan tentera laut asing (Nathan 1998: 539). Malaysia juga meningkatkan perbelanjaan ketenteraan dan aktif menjalankan latihan ketenteraan dengan negara-negara anggota *Five Power Defence Arrangements* (FPDA). Namun yang demikian peningkatan perbelanjaan Malaysia bukan mengimbangi kuasa China tetapi lebih digunakan untuk misi keselamatan Malaysia seperti di Namibia, Somalia, Kemboja dan Bosnia (Liow 2000: 682). Malah penyertaan Malaysia dalam gerakan dan aktiviti FPDA juga bukan untuk mengimbangi kuasa China kerana FPDA bukan sebuah pakatan kerjasama ketenteraan kerana menurut Zakaria Ahmad, *'There are limits and constraints, and the allocation of resources by the five powers in the event of the 'real thing' (that is, an attack on Malaysia and Singapore) is still not a matter that is well understood'* (Zakaria Ahmad 2011: 102).

Isu tersebut selama ini membelenggu hubungan bilateral tetapi tidak setegang ketika era Perang Dingin. Buat pertama kalinya Mahathir telah menolak teori ancaman China dan menegaskan sepanjang sejarah peradaban China, negara tersebut tidak pernah menjajah mana-

mana negara. Mahathir juga telah membawa China terlibat secara aktif dalam geopolitik melalui aktiviti dan persidangan yang dijalankan oleh ASEAN. Tindakan Mahathir tersebut bukan sahaja meningkatkan hubungan bilateral antara ASEAN dengan China tetapi peningkatan kerjasama diplomatik antara Malaysia dengan China.

KESIMPULAN

Berdasarkan hujahan dan analisis di atas, kajian mendapati bahawa sepanjang tahun 1989 sehingga tahun 1996 faktor antarabangsa, domestik dan individu saling mempengaruhi dalam mencorakan anomali hubungan diplomasi antara Malaysia dengan China. Ketiga-tiga faktor tersebut telah membuktikan bahawa berakhirnya Perang Dingin menunjukkan Malaysia mula menjalinkan hubungan yang erat dengan China sedangkan kuasa besar tersebut sering mewujudkan ancaman kepada negara. Ketika era tersebut juga menyaksikan hanya Malaysia satu-satunya negara di rantau Asia Tenggara yang membentuk hubungan saling mempercayai dengan China walaupun negara-negara jiran skeptikal dan ragu-ragu terhadap China. Kajian turut berhujah bahawa faktor domestik dan individu mendominasi dalam menganalisis anomali hubungan Malaysia dengan China. Hal ini kerana domestik dan individu telah memberikan impak yang besar dan signifikan berbanding faktor struktur antarabangsa. Kajian juga mendapati bahawa berakhirnya Perang Dingin telah menyaksikan kematangan hubungan diplomatik bilateral melalui skop kerjasama yang bukan sahaja dalam aspek ekonomi malah turut melibatkan aspek keselamatan, pendidikan dan parti politik. Tidak dinafikan Malaysia turut menghadapi ancaman daripada China, namun melalui kejayaan pengaplikasian dasar yang pragmatik Malaysia telah berjaya mengubah setiap ancaman tersebut kepada peluang dan manfaat terhadap kepentingan nasional. Situasi tersebut mencerminkan sekiranya Malaysia tidak menitik beratkan faktor-faktor tersebut, kemungkinan hubungan bilateral Malaysia menuju ke arah yang berlainan dan tidak memperoleh manfaat seperti yang dinikmati pada hari ini.

RUJUKAN

- Acharya, A. (1999). Containment, engagement, or counter-dominance? Malaysia's response to the rise of China. *Engaging China: The management of an emerging power*, 129-51.
- Acharya, A. (2001). *Constructing a security community in Southeast Asia: ASEAN and the problem of regional order*. New York: Routledge.
- Athukorala, P.C. (2012) Asian trade flows: Trends, patterns and prospects. *Japan and the World Economy*, 24(2), 150-162.
- Balakrishnan, K.S. (2006). The globalization impact on Malaysia-China political relations. In Emile Kok Kheng Yeoh dan Hou Kok Chung (pnyt.). *China and Malaysia in a globalizing world: bilateral relations, regional imperatives and domestic challenges*, (pp 57-70). Kuala Lumpur: Institute of China Studies.
- Bahgaf, K. 1984. Foreign policy in the Third World: an introduction. *International Political Sciences Review*, 5(1),7-20.
- Razak Baginda. (2016). *China – Malaysia relations and foreign policy*. New York: Routledge.
- Rose. G. 1998. Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51(1), 75-115.
- Crouch, H. A. (1996). *Government and society in Malaysia*. New York: Cornell University Press.

- Crowe, A. (2001). *The five power defence arrangements*. Kuala Lumpur: Percetakan Kunta Sdn Bhd.
- Cummings, M. (2003). *Cultural diplomacy and the United States Government: A survey*. Washington D.C: Center for Arts and Culture.
- Cunliffe, P. 2019. Framing intervention in a multipolar world. *Conflict, Security & Development*, 19(3), 245-250.
- Dahana, A. (2002). *China dan Malaysia dalam arena Perang Dingin 1949-74*. Selangor: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaya.
- Daud, A & Awang, J. (2016). Meninjau kembali Dasar Pandang ke Timur: Penelitian aspek pelaksanaan dan implikasi. *Malaysia Journal of Society and Space*, 12(9): 79-91.
- Dittmer, L. (2018). *China under reform. Politics in Asia and the Pacific: Interdisciplinary perspectives*. London: Routledge.
- Embong, A. R. (2015). Mahathir's anti-west policy positions: The domestic context and perspective. Dlm. Yahya, Z. (pnyt.). *Western perspectives of Mahathir's anti-west policy positions 1981-2003*, (pp 23-36). Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Fanzhang, H. 1994. Situation and configuration of the East Asia Economy and China's economic strategy in the region. *Chinese Economic Studies*, 27(4), 62-81.
- Far Eastern Economic Review. (1985). James Clad: An Affair of the Head. 4 July.
- Fauzan, K. A. & Zaki, A. 2019. Maritime boarder security and challenges for Indonesia. *Malaysia Journal of Society and Space*, 15(2), 55-165.
- Feng, H & Kai He. (2018). *US-China competition and the South China Disputes*. New York: Routledge.
- Folta, P. (2019). *From swords to plowshares? Defense industry return in the PRC*. New York: Routledge.
- Huntington, S. 1991. Democracy third wave. *Journal of Democracy* 2(2): 12-34.
- Goldstein, A. (2000). *Deterrence and security in the 21st century: China, Britain, France and the enduring legacy of the nuclear revolution*. California: Stanford University Press.
- Gomez, T. (2012). *Chinese business in Malaysia: Accumulation, accommodation and ascendance*. New York: Routledge.
- Hager, R. (2019). The Cold War and third world revolution. *Communist and Post-Communist Studies*, 52, 51-57.
- Huda, M. I. M. (2017). Japan's Responses to China's Economic Incentives and Initiatives towards ASEAN. *The International Journal of East Asian Studies*, 6(1), 1-20.
- Ishak, S. (2005). *Sejarah sosial masyarakat Malaysia*. Shah Alam: Karisma Publication.
- Jaafar, F. (2012). *Hubungan ekonomi antarabangsa periode Tunku Abdul Rahman dan Dr Mahathir Mohammad: Suatu kajian komparatif*. Penang: Universiti Sains Malaysia.
- Jain, R. K. (1984). *China and Malaysia: 1948-1983*. New Delhi: Radiant.
- Jeshurun, C. (2007). *Malaysia: Fifty years of diplomacy 1957-2007*. Malaysia: The Other Press.
- Jiang, Z. (2006). Develop good neighbourly relations with surrounding countries. Selected work of Jiang Zemin, Vol III, People's Publishing House.
- Jianren, L & Zuojun, F. (2018). *China-ASEAN relations: Cooperation and development (Volume 1)*. Singapura: China Social Sciences Press.
- Jomo K. S. & Wee C. H. (2014). *Malaysia@50: Economic Development, Distribution, Disparities*. Petaling Jaya: Strategic Information and Research Development.
- Jomo, K. S. (1990). Whither Malaysia's new economic policy? *Pacific Affairs*, 469-499.
- Jomo, K. S. (2003). *Southeast Asian paper tigers?* New York: Routledge.

- Junaidi Awang Besar. 2021. Evolusi Dinamika Geopolitik dan sosiopolitik gerakan politik di Malaysia. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 18(2), 12-28.
- Koon, T. Y. (2018). *From BMF to IMDB: A criminological and sociological discussion*. Petaling Jaya: Strategic Information and Research Development Centre.
- Ku, Samuel C.Y. (2008). China's changing political economy with Malaysia and Southeast Asia. *JASA*, 43(2).
- Kuik, C. C. & Ahmad, R. (2020). Hedging di Laut China Selatan: Analisis tindakan negara-negara Asia Tenggara. *Malaysian Journal of History, Politics & Strategic Studies*, 47(3), 58-86.
- Kuik, C. C. (2010). Analyzing Malaysia's changing alignment choices, 1971-89. *Malaysian Journal of History, Politics & Strategic Studies*, 37, 31-54.
- Kuik, C. C. (2010). Smaller states' alignment choices: a comparative study of Malaysia and Singapore's hedging behavior in the face of a rising China. Disertasi Ph.D, John Hopkins University.
- Kuik, C. C. (2015). *Malaysia-China relations: Three enduring themes*. In Meredith L. W. (pnyt.). *Routledge handbook of contemporary Malaysia*, (pp 417-42). New York: Routledge.
- Kuik, C. C. (2013). Making sense of Malaysia's China Policy: Asymmetry, proximity and elite's domestik authority. *Chinese Journal of Internasional Politics*, 6(4), 429-467.
- Kuik, C. C. (2005). Multilateralism in China's ASEAN policy: Its evolution, characteristics and aspiration. *Contemporary Southeast Asia: A Journal of Internasional and Strategic Affairs*, 27(1), 102-122.
- Lee, L. T. (1999). *China and the South China Sea Dialogues*. California: Greenwood Publishing Group.
- Liow, J. C. (2000). Malaysia's Post-Cold War China policy: A reassessment. *Rise of China*, 49.
- Lukman, T. (2004). Kedinamikan Hubungan ASEAN-China: Rujukan Khas ke atas Malaysia. Dlm. Mohamad, O. (pnyt.). *China: Isu dan Hubungan Luar*, (pp 220-232). Institute of Chinese Studies: University of Malaya.
- Mohamad, M. 1985. Regional cooperation: challenges and prospects. Ucapan dibuat di Qinghua University, Beijing. 22 November. <http://www.pmo.gov.my/ucapan/?m=p&p=mahathir&id=846> diakses pada 4 Oktober 2015.
- Muein, A. (2017). Perbandingan Dasar Luar Malaysia dan Indonesia terhadap Amerika Syarikat dan China dari perspektif Realisme Neo-Klasik. *Malaysia Journal of Society and Space*, 13(1), 119-132.
- Nathan, K. S. 1998. Malaysia: Reinventing the nation. *Asian security practice: Material and ideational influences*, 513-548.
- Postiglione, G. A., & Tang, J. T. H. (2016). *Hong Kong's Reunion with China: The Global Dimensions*. New York: Routledge.
- Razak, Baginda. & Rohana, M. (1995). *Malaysia's Defence & Foreign Policies*. Bangi: Pelanduk Publications.
- Ripsman, N., Talianferro & J., Lobell. Steven. 2016. "Neoclassical realist theory of international politics". Amerika Syarikat: Oxford University Press.
- Ikhran Ridzuan, Huda, M. I. M. & Daud, S. 2019. Enam dekad grand strategy Malaysia terhadap China (1957-2018): Dasar luar negara membangun terhadap negara kuat. *The International Journal of East Asian Studies*, 8(1), 31-44.
- Soesastro, H. (1991). *The East Asian Economic Group (EAEG) Proposal and East Asian Concepts of the Pacific Basin*. Indonesia: Centre for Strategic and International Studies.

- Siti Hasmah Yahya, Sity Daud & Mohd Ikbal Mohd Huda. 2020. Kepentingan Pelaburan Langsung Luar Negara dalam Model China dan impak terhadap kuasa lunak China. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 17(4), 105-123.
- Storey, I, & Izuddin, M. (2017). Roundtable: The Trump Presidency and Southeast Asia. *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs*, 39(1), 1-2.
- Temu bual Dato Dr. Chamil Wariya. Ketua Pegawai Esekutif Institut Akhbar Malaysia (MPI), Sarjana Hubungan Antarabangsa dan Pakar Tokoh Kepimpinan Malaysia pada 19 Disember 2019.
- Temu bual Dato Steven Wong. Timbalan Pengarah Institut Strategi dan Pengajian Antarabangsa Malaysia (ISIS), Sarjana dasar luar dan hubungan antarabangsa pada 13 Disember 2019.
- Temu bual Dato' Abdul Majid bin Ahmad Khan. Bekas Duta Malaysia ke China & Presiden Lembaga Pembangunan dan Pelaburan Malaysia pada 15 Oktober 2019.
- Temu bual Datuk Supperamaniam. Bekas Duta Malaysia ke Pusat Perdagangan Dunia Antarabangsa pada 21 Disember 2019.
- Temu bual Profesor Dr. Stephen Leong. Fello Jemputan dan Mantan Timbalan Pengarah di Institut Strategi dan Pengajian Antarabangsa Malaysia (ISIS) pada 19 November 2019.
- Temu bual Professor Dr Mu-Min Chen. Sarjana Hubungan Antarabangsa dan Pakar China. Universiti Kebangsaan Chung Hsing Taiwan pada 12 Mei 2019.
- Temu bual Shahrman Lockman. Fello dan Penyelidik Kanan (Pakar China) Institut Strategi dan Pengajian Antarabangsa Malaysia (ISIS) pada 10 Disember 2019.
- Temu bual Tan Sri Tengku Razaleigh bin Tengku Mohd Hamzah. Pengasas dan Ketua Pegawai Esekutif Petronas 1972, Mantan Menteri Kewangan (1976-1984) dan Mantan Menteri Perdagangan dan Industri (1984-1987) pada 15 November 2019.
- Wain, B. (2009). *Malaysian maverick: Mahathir Mohamad in turbulent times*. Basingstoke: Palgrave.
- Wang, G. 1990. China: 1989 in perspective. *Southeast Asian Affairs*, 71-85.
- Yang, Y. 2018. Escape both the Thucydides Trap and the Churchill Trap: Finding a third type of great power relations under the bipolar system. *The Chinese Journal of International Politics*, 11(2), 193-235.
- Yau, D. W, Kok, Fay. C, Kuik, C. C. (2018). Peranan ASEAN dalam kesalingbergantungan pengangkutan rel di Asia: Evolusi, faktor dan prospek. *Malaysia Journal of Society and Space*, 15(2), 55-165.
- Zaharul, Abdullah, Abdul Rahman Embong, Sity Daud. (2020). China's economic in Malaysia and Malaysia's responses. *Southeast Asian Social Science Review*, 5(1), 26-52.
- Zainuddin, B. (1988). Malaysia-Chin bilateral relations. Dalam. Kallgren, Joyce K, Sopiie Noordin & Djiwandono Soedjati (pnyt.). *ASEAN and China: An evolving relationship*, (pp 239-254). Berkeley, Institute of East Asian Studies.
- Zha, D. 2002. The politics of China-ASEAN economic relations: Assessing the move toward a free trade area. *Asian Perspective*, 53-82.

MAKLUMAT PENULIS

MOHD IKBAL BIN MOHD HUDA

Pusat Kajian Sejarah, Politik dan Hal Ehwal Antarabangsa,
Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan,

Universiti Kebangsaan Malaysia.
ibahuda@ukm.edu.my

IKHRAM RIDZUAN

Pelajar PhD di Pusat Kajian Sejarah, Politik dan Hal Ehwal Antarabangsa,
Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan,
Universiti Kebangsaan Malaysia.
mohdikhram89@gmail.com

NURLIANA KAMARUDDIN

Institut Asia-Eropah,
Universiti Malaya.
nurliana.k@um.edu.my